

KÖZOKTATÁS

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR PEDAGÓGUSSZÖVETSÉG LAPJA

XVI. ÉVFOLYAM, 2011/1-2. SZÁM

„Olyan lesz a jövő, mint amilyen a ma iskolája” – A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség közgyűlésén * Kerekasztal-beszélgetés a líceumok gondjairól – Stabil, kiszámítható finanszírozás szükséges * A Szülőföld Alap és a MEH kárpátaljai támogatáspolitikája a magyar nyelvű oktatás és nevelés terén 2005–2009 között * Visszapillantás. A nemzet napszámosai – anyanyelvi oktatásunk 1953–2000 között * A Magyar Kultúra Lovagja címet kapta Gönczy Sándor * Gizi néni... * Történelemtankönyvek a nemzetpolitika szolgálatában * Területi változások Köztes-Európában a második világháború „környékén” * Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és a demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak? * A történelemoktatás lehetőségei és korlátai a középiskolákban * Tanulók fogalomhasználata műelemzésekbenIdőjárással kapcsolatos frazeológiai egységek Tivadarban * „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni” – A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben

Területi változások Köztes-Európában a második világháború „környékén” (1935–1945)

A második világháború nem 1939. szeptember 1-jén kezdődött el – tartották a kortársak, és a mai történészek közül is többen, hanem sokkal korábban, talán 1919–20-ban, mikor a nagy háborút (ahogy akkor az első világháborút nevezték) lezáró szerződéseket aláírták Versailles környékén. Ezek a szerződések, melyeket nem minden esetben lehetett a „béke” előtaggal ellátni – az utókor szemszögéből nézve –, determinálták önnön felülvizsgálatukat. A felülvizsgálatot pedig a birodalmi, hatalmi, gazdasági és politikai aspektusból leginkább megalázott Németország kezdte el az 1930-as években. S mivel a Versailles környékén megkötött szerződések zöme területi átrendezést okozott az európai kontinensen, ezért azok bizonyos szintű visszarendezésével kezdődött el valójában a második világháború. Ezek történéseit, területi, illetve népességbeli változásait mutatja be tanulmányunk.

A történetírás (Nyugat-) Európa és Oroszország történetét bőven tárgyalja, ám a közöttük elterülő „határsávot” igen csak elhanyagolja. A „Köztes-Európa” fogalom alatt a modernkori történelem a Finnországtól Görögorszáig, Csehországtól Moldáviáig terjedő kismemzeti régiót érti, melyet etnikai sokszínűség, kevertség és töredezettség jellemez.¹ Nevezik/ték ezt a térséget Közép-Kelet- vagy Kelet-Közép-Európának is, ám ezek inkább földrajzi meghatározások. A régió a 20. század elejéig zömében az orosz, porosz és osztrák birodalmak felségterülete volt, ám az ott élő népek permanensen protestáltak a birodalmi irányítás ellen, s saját nemzetállamuk létrehozatalát követelték.

Az első világháború után „művileg” átszabott Európában, s főleg a három nagy birodalom felosztása után Köztes-Európában senki sem volt elégedett saját határaival. A kontinensen a német–francia, német–belga (Fríz- és Pantelleria-szigetek) problémán kívül minden határkonfliktus az általunk tárgyalt térségre korlátozódott.

Már az első világháborút lezáró békeszerződések aláírásának idején John Maynard Keynes (1883–1946) angol közgazdász, aki 1919. június 7-ig a brit pénzügyminisztérium hivatalos képviselője volt a párizsi „békekonferencián”, azt állította, hogy a megalázó békek összessége mind gazdasági, mind területrendezései miatt csak úgy húsz évre szóló fegyverszünet lehet, nem béke.² Állítása majdnem teljes mértékben beigazolódott.

Németország volt az első, aki 1935–39 között ún. „békés” expanziót hajt végre, vagyis a nyugati hatalmak „megbékéltetési” politikája mellett, fegyveres konfliktus nélkül növeli területét. Hitler 1933-as hatalomra jutása után a náci külpolitika célja – az „új élettér meghódításának első lépcsőfokként” – a versailles-i szerződés revíziója. Németország ekkor békeszándékát hangoztatja, de a felajánlott békés revízióterveket sorra elutasítja (ld. az 1933-as angol–francia–olasz–német szerződést, ill. az 1935-ös angol–francia–olasz ún. „stresai-front” javaslatát).

Első lépésként még a versailles-i szerződés szerint tartják meg 1935. január 13-án a népszavazást a Saar-vidéken. A lakosság 91%-a a Németországhoz való visszatérés mellett voksol. Így március 1-jén német csapatok vonulnak be a Saar-vidékre. Az általános hadkötelezettség visszaállítása után (1935. március 16.) egy évre Németország felmondja az 1925-ös ún. Locarnói szerződést, és 1936. március 7-én hadseregével bevonul a demilitarizált Rajna-vidékre. Ez nem Köztes-

Európa, de az általunk vizsgált területek számára jelzésértékű volt, mivel Németország utóbbi lépése a nyugati országoknak a versailles-i békéhez való viszonyulását tesztelte.

1938. február 20-án Hitler fenyegető beszédet mond a Reichstagban, melyben deklarálja, hogy ezután Németország lesz minden más állam területén élő német pártfogója (ez elsősorban Csehszlovákia és Ausztria területének úgy 10 milliónyi német lakosát jelentette). Erre a beszédre március 9-én Schuschnigg osztrák kancellár bejelenti, hogy népszavazás döntse el, az ország független maradjon-e vagy sem. A referendumot március 13-ára tűzik ki, ami ellen Németország ultimátumban tiltakozik, s eléri célját, mert a miniszterelnök lemond. Az új kancellár Seyss-Inquart pedig nyíltan felszólítja a német csapatokat az országba való bevonulásra. Az 1938. március 12–13-i ausztriai Anschluss (annektálás) a saint-germain-i béke erőszakos felülvizsgálata volt, s immár másodszer döntött Németország a saját belátása szerint. A Szovjetunió március 17-én tiltakozik az Anschluss ellen, Nagy-Britannia azonban április 2-án elismeri azt. Ezután Németország április 10-én birodalmi népszavazáson „szentesíti” az „újraegyesítést”, s persze elsöprő az „igen” szavazatok száma. 1938. május 1-jén Ausztria Ostmark néven hivatalosan a Német Birodalom része lesz.

A németek ekkor úgy érezhették, jogos követeléseiket hajtják be, hisz a Nyugat hallgatott. Következő lépésként a szudétanémet probléma megoldása került napirendre. Mikor Hitler 1938. május 30-án parancsot ad Csehszlovákia szétzúzására (az ún. májusi válság), akkor Beneš mozgósította az ország katonai potenciálját, s a konfliktusra akkor nem került sor. Jelenlegi többen is azt állítják, hogy Prága felszerelt hadosztályainak száma 1938-ban meghaladta a Weermachtét.³ Az újabb német fenyegetőzések hatására Chamberlain brit miniszterelnök három alkalommal utazott el Hitlerhez – szeptember 15-én Berchtesgadenbe, 26-án Bad Godesbergbe, 29-én Münchenbe, hogy úgymond elhárítsa a háború veszélyét Európa felől.⁴ A megbeszéléseknek nem igazán nevezhető találkozások után végül is egy látszólag békés megoldás mellett döntöttek, ami viszont egy harmadik ország területének feldarabolását jelentette. Így jön létre 1938. szeptember 29-én brit és olasz közvetítéssel a müncheni konferencia. Mussolini és Daladier asszisztálásával a Szudéta-vidéket Németországhoz csatolják (október 1–10.). S tovább folyik a megbékéltetési folyamat: német–angol, német–francia megegyezéseket írnak alá.

A fenti események hatására lemond Beneš csehszlovák elnök, utóda Emil Hácha lesz. 1938. október 6-án Žilina/Zsolnán a szlovákiai pártok (a kommunista párt kivételével) Jozef Tiso vezetésével deklarálják Szlovákia autonómiáját. Két nap múlva Kárpátalját is. Október 19-étől így a maradék ország neve „Cseh-Szlovákia” lesz. A müncheni szerződés/paktum „utóéletként” november 2-án Magyarország annektálja a Felvidék déli részét és Kárpátalja magyarlakta délnyugati részét. Csehszlovákia 41 200 km²-t és 4,4 millió lakost veszít el, marad 99 200 km² területe és 10 278 200 fő lakosa.

A német és magyar területszerzés „árnyékában” Lengyelország jegyzékben követeli az 1920-ban Csehszlovákiának jutott tescheni terület átengedését (Olzán túli terület), s 1938 novemberében a lengyel csapatok át is lépik a szorult helyzetben lévő, már nem Beneš vezette maradék csehszlovák állam határát, és birtokba veszik Cieszyn (Teschent) és környékét, ami a két ország között 18 éve vitatott körzetnek számított.⁵

Az 1938–39 fordulóján hatalomba lépő Hácha megpróbálja helyreállítani az állami hatalmat a maradék országban, s bár elismerte Szlovákia és Kárpátalja (Ruténia) autonómiáját, szorosabban szeretné magához kötni azokat. Mivel Tisonak ez nem tetszik, ezért a miniszterelnök elmozdítja posztjáról. Március 10-én cseh csapatok szállják meg Szlovákiát, az autonómiát felfüggesztik. A szlovákok a németeknél apellálnak, Németország pedig kihasználja az ország belső zavarát. Miután Tiso március 14-én kikiáltja a független szlovák államot⁶, a maradék Csehországot megszállják a német csapatok, s Cseh–Morva Protektorátus néven a Nagynémet Birodalom autonóm területe lesz.

Csehszlovákia 1939. márciusi felosztásával Németország megszegte immár a müncheni szerződést is, ezért Nagy-Britannia és Franciaország felmondta azt, majd semmisnek nyilvánította.

1. számú táblázat Csehszlovákia felosztása

Kihez kerül	Mikor	Milyen részek	Mennyi terület (km ²)	Ez hány %-a az országnak
Németország	1938. 09. 29.	Szudéta-vidék (28 600)	29 100	56 /55,5 ¹
	1939. 03. 14.	Pozsonyligetfalu-Dévény körzete Cseh-Morva Protektorátus	49 600	
Lengyelország	1938. 11. 01.	Cieszyn Tátra-vidék	900 200	0,78 /0,8
Magyarország	1938. 11. 02.	Felvidék D-i része és Kárpátalja DNy-i része (11 100, 10 600)	12 100	16,57 /17,2
	1939. 03. 18.	Kárpátalja maradék része	11 173	
Független Szlovákia	1939. 03. 14.	Skalite Lengyelországtól	37 300 900	25,56 /26,9
Összesen:			140 400	100%

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 434. o. és ROMSICS Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Bp., 1998. 235. o. alapján*)

2. számú táblázat Németország területi szerzeményei 1935–39 között

Mikor	Milyen területet	Mennyi területet (km ²)	Hány lakossal (millió fő)	Hogyan
1935. 01. 13.	Saar-vidék	1881 ¹	0,8	népszavazással
1936. 03. 07.	Rajna-vidék		10,637 ²	remilitarizálás
1938. 03. 13.	Ausztria	83 800	6,650	anschluss
1938. 09. 29.	Szudéta-vidék (28 600)	29 100	3,408	Müncheni szerződés
1939. 03. 14.	Cseh-Morva Protektorátus	49 600	6,8049	annektálja
1939. 03. 22.	Memel-vidék (Litvániától)	2 600	0,141 (1910)	litván-német szerződés
Összesen:		165 100	17 003 900	

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 432. 434. 442. o. alapján)

Az 1939-es évvel befejeződik Németország „békés” területfoglalása, s így 1935–39 között 166 600 km²-t és 18 056 000 lakost szerez, mellyel 635 200 km² területű és 86, 530 milliós országgá válik⁸. A Nagynémet Birodalom területén közigazgatási reformot hajtanak végre, azt 38 körzetre (gau) osztják, amivel megszűnnek a történelmi német kisállamok.

1939 márciusában Nagy-Britannia a csehországi bekebelezés után deklarálja, hogy biztosítja Lengyelország területi sérthetlenségét.

1939. ápr. 7-én Olaszország megtámadja, és 12 évre megszállja Albániát. Németország viszont Lengyelországtól ismét Danzing átadását követeli, ám a nyugati hatalmak végül feladják megbékéltetési politikájukat, s nem engednek. Ekkor lép a „küzdőtérre” a Szovjetunió, akinek tárgyalásai Lengyelországgal kudarcba fulladnak, mivel utóbbi nem hajlandó a szovjet hadsereget sem át-, sem beengedni területére. A szovjet és a német kormány viszont „egymásra talál”, s 1939. augusztus 23-án megemeltámadási szerződést köt.

1939–41 között 4 nagyobb hadjárat rendezi át Köztes-Európát:

- 1) Lengyelország felosztása Németország és a Szovjetunió által;
- 2) a szovjet–finn háború, valamint Dánia és Norvégia okkupálása Németország által;
- 3) a Szovjetunió annektálja Észtországot, Litvániát és Lettországot, Besszarábiát és Észak-Bukovinát;
- 4) a Balkán-hadjáratban Németország elfoglalja a félsziget nagy részét.

1) LENGYELORSZÁG FELOSZTÁSA NÉMETORSZÁG ÉS A SZOVJETUNIÓ ÁLTAL

Az 1939. augusztus 23-ai szerződés titkos záradékában Németország és a Szovjetunió „...meghatalmazottjai szigorúan bizalmas megbeszélésen megvitatták a kétoldalú érdekszférák elhatárolásának kérdését Kelet-Európában. Ez a megbeszélés a következő eredményre vezetett:

1. A balti államokhoz (Finnország, Észtország, Lettorság, Litvánia) tartozó területek területi-politikai átforgalmazása esetén Litvánia északi határa alkotja egyúttal Németország és a Szovjetunió érdekszférájának határát. Egyúttal mindkét fél részéről elismerik Litvánia érdekét a vilnai területen.

2. A lengyel államhoz tartozó területek területi-politikai átforgalmazása esetén Németország és a Szovjetunió érdekszféráját hozzávetőleg a Narev, a Visztula és a Szan folyók vonala határolja el.

Azt a kérdést, hogy a kétoldalú érdekek kívánatosnak tüntetik-e fel egy független lengyel ál-

lam fenntartását, és melyek lennének ezen állam határai, végleg csak további politikai fejlemények során lehet tisztázni.

A két kormány ezt a kérdést mindenesetre barátságos meg egyezés útján fogja megoldani.

3. Délkelet-Európa vonatkozásában szovjet részről hangsúlyozzák érdeküket Besszarábiát illetően. Német részről hangsúlyozzák a teljes politikai érdektelenséget ezeken a területeken...¹¹

1939. augusztus 29-én a Wehrmacht egységei bevonulnak Szlovákiába, Danzing (1893 km² és kb. 366 730 lakosú) pedig Németországhoz kerül.

Szeptember 1-jén Németország megtámadja Lengyelországot.

Szeptember 3-án Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzen Németországnak, de hadműveleteket nem kezdenek meg (furcsa háború).

Szeptember 17-ére Németország minden területet elfoglal, amit a titkos záradékban rögzítettek, sőt még többet is. A Szovjetunió viszont csak ezen a napon indítja el seregeit a lengyelek ellen. A két „győztes” szeptember 28-án Varsóban barátsági és határ-megállapodási szerződést köt, aminek értelmében a Szovjetunió Litvániáért cserébe átadja a Lublini vajdaság és a Varsói déli felét. Ezek következtében Lengyelország újra megszűnik létezni.¹²

3. számú táblázat

Lengyelország felosztása Németország és a Szovjetunió között 1939-ben

Kihez került	Milyen nagyságú terület (km ²)	Mi lesz a területek sorsa
Szovjetunióhoz	201 000	6 500 km ² – Litvániához 88 000 km ² – Ny-Ukrajnához 101 500 km ² – Ny-Beloruszsiához
Németországhoz	187 600	92 000 km ² – a birodalomhoz 95 600 km ² – en létrehozzák a Lengyel Főkegyházmegyét Krakkó központtal
Összesen:	388 600	

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 448. o. és ROMSICS 1998, 240–241. o. alapján)

2) A SZOVJET–FINN HÁBORÚ

1939. október 11-én a Szovjetunió határmódosítási javaslatot nyújt át a finn kormánynak, melyben a Karéliai-földszorosot igényli Leningrád védhetősége érdekében, valamint Hango/Hankót tengerészeti bázis építésére, a Finn-öböl ellenőrzése érdekében. Ez összesen 2 800 km², cserébe Karélia két finn többségű területét (Repola, Porajjärvi) ajánlotta fel, ami 5 500 km²-t tett ki. Mivel a tárgyalásokon a finnek visszautasították a javaslatot, a Szovjetunió november 29-én egyoldalúan felmondta az 1932-es finn–szovjet megnevezési szerződést és megszakította kapcsolatait Finnországgal. Másnap megtámadta. Rövid háború után – amiben a szovjetek, bár fölényben voltak, mégis sokkal több veszteséget szenvednek, mint a finnek – a Szovjetunió megszerezte a Karéliai-földszorosot. A nyugati hatalmakkal való összeütközést megelőzve, 1940. március 12-én megkötik a moszkvai békét, melynek értelmében a Szovjetunió annektálta:

- Délkelet-Karéliát (a Ladoga-tó így szovjet beltóvá vált);
- a Finn-öböl szigeteit;
- a Sallai körzetet (a Botteni-vasút miatt);
- a Petsamói-félszigetet (területen kívüli tranzitkörzet, s norvég tengeri kijáratot biztosít a Szovjetunióknak).

Ez összesen 35 100 km². Ezen kívül harminc évre bérbe vette Hangót. Az annektált területen (a földszoros és Viipuri nélkül) a Szovjetunió létrehozta a Karél–Finn SZSZK-t, 172 400 km² és

469 200 lakossal,¹³ ami a tizenkettedik szövetségi köztársasága lett az Unióknak.¹⁴

Ugyancsak a skandináv térségben végrehajtott hadművelet volt az ún. „Weser-gyakorlat”. A svéd ércszállítás és a Nagy-Britannia elleni kereskedelmi háború szélesebb támadási bázisa biztosítására egyesített tengeri, szárazföldi és légitámadást indítanak Dánia megszállására (1940. április 9.), amely harc nélkül megadja magát. Ezután annektálják Norvégiát (április 9–június 10.), amelynek hadserege a szövetségesek behajóztatása után kapitúlál. VII. Haakon király és kormánya Londonba menekül.

3) A BALTIKUM, BESSZARÁBIA ÉS ÉSZAK-BUKOVINA ANNEKTÁLÁSA

Amikor 1939. szeptember 28-án a Szovjetunió és Németország felosztotta Lengyelországot, még aznap Moszkvában a Szovjetunió kölcsönös segítségnyújtási szerződést kényszerített Észtországra, amely értelmében az országba 25 ezer fős szovjet hadsereg vonult be. Emellett még a Finn-öböl bejáratánál lévő Paldiski, Dago és Ösel-szigetek szovjet támaszponttá váltak.

Október 3-án a Szovjetunió a „litván sáv” problémájának megoldására „átengedi” Litvánia Suwalki kormányzó-ságban lévő marijampolói részét.

Október 5-én a lettek „baráti és kölcsönös segítségnyújtási” szerződés aláírására kényszerülnek a szovjetekkel, s 30 ezer szovjet katona vonul be az országba, ill. a Kurföldi-félsziget Ventspilssal és Liepāja városok szovjet támaszpontokká váltak.

Október 10-én ugyan- ez ismétlődik Litvániával, 20 ezres szovjet hadsereget vezényelnek be az addig független állam területére, s Pryenalban és Alytusban hoznak létre szovjet támaszpontokat. Cserébe Litvánia 6 500 km²-t kap a vilnai területből, a várossal együtt. Mindhárom országba teljes hatalmú szovjet megbízott érkezett (Litvániába – V. Dekazonov, Észtországba – A. Zsdanov, Lettországra – A. Visinszkij), s június 15–17. között szovjet típusú bábkormányok alakultak.¹⁵

1940. május 10-én Németország Hollandiát, Belgiumot, Luxemburgot, május 14-én Franciaországot támadta meg, és gyors sikert aratott. A Szovjetunió úgy látta, itt az idő a Baltikum teljes megszerzésére, míg mindenki nyugatra figyel. Május 17-én a szovjet hadsereg annektálta Észt- és Lettországot. A következő lépésben szovjet típusú bábkormányokat hoztak létre, melyek megszavazzák a Szovjetunióhoz való csatlakozást (Litvánia – augusztus 3-án, Lettország – 5-én, Észtország 6-án).

Még a Molotov–Ribbentrop-paktum/szerződés titkos záradékának 3. pontjában leszögezi a Szovjetunió, hogy Besszarábia mellett Bukovinára is igényt tart, ám Németország nem hagyja jóvá egész Bukovina bekebelezését. Így 1940. június 26-án a Szovjetunió „csak” Besszarábia és Észak-Bukovina átadását kéri Romániától. Utóbbi megkeresi Németországot, de az nem támogatja, s június 28-án a román csapatok a fenti területekről ki-, a szovjetek pedig bevonulnak. A Románia részéről elveszített területek: Besszarábia = 44 400 km², 3,150 millió fővel, Észak-Bukovina = 5 000 km², 0,566 millió, valamint a moldvai Herta terület = 240 km², 30 900 főnyi

4. számú táblázat
A Szovjetunió területi szerzeményei 1939-41 között

míg a maradékból létrehozzák a Moldáviai SZSZK-t. Így a Szovjetunió 1939–41 között 457 600 km²-t és hozzávetőlegesen 22,2 millió lakost szerez.

Kítól	Mikor	Milyen nagyságú területet (km ²)	Milyen területeket	Hány lakossal (millió fő)
Lengyelországtól	1939. 09. 28.	201 000	Litvániai, Ny-ukrán és Ny-belorusz földek	Kb.12,000
Finnországtól	1940. 03. 12.	35 100	Délkelet-Karéliát, a Finn-öböl szigeteit, a Sallai-körzetet, a Petsamói-félszigetet	0,700
Baltikum	1940. 06. 15-17.	172 000	Észt-, Lettország, Litvánia	6,000
Romániától	1940. 06. 28.	49 600	Besszarábia, Észak-Bukovina, Hartai terület	3,748
Összesen:		457 600		22,200

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 448., 454., 480., 516. o. és ROMSICS 1998, 235., 240–241. o.)

5. számú táblázat
Jugoszlávia felosztása 1941-ben

Ki kapja	Milyen területeket	Milyen nagyságú területet (km ²)	Ez hány %-a az egykori Jugoszláviának	Mennyi lakossal
Horvátország		102 700	41,09	6 534 900
Szerbia	<i>német megszállás alá kerül</i>	55 100	22,04	3 850 000
Bulgária	-Timoki sáv, K-Morávia Piro, Vrajna, Caribrod és Boszilgrád városokkal; -szerb Vardari Macedónia legnagyobb részét: Egri/Kriva Palanka, Kumanovo, Skopje, Kacanik, Istip, veles, Prilep, Bitolja, Krusevo és Resen helységekkel; -Pirini Macedónia strumicai kiszögellését	28 000	11,20	950 000
Albánia	-Montenegrótól Shkodrai-tó és a tengerpart közötti albánlakta sáv (Ulcin) és a tótól É-ra vékony sávot Podgoricától K-re, szintén jelentős albán etnikummal; -Szerbiától ÉK-en Koszovót (Pristinával) és Metohiját (Ipekkel), Ny-on Macedónia széles sávját Prizrentől Tetovón, Gostivaron és Kicevón át az Ohridi-tóig; -Nagy-Preszna körzetét (Resen és Ljubojno) + <i>Görögországtól Csamuriát (Pándi-330/a t.)</i>	14 900	5,96	761 000
Németország	-Stájerország D-i részét (Dravograd, Maribor, Celje városokkal); -a régi Karniola É-i részét Jesenicével /Asslinggal; -Krajinát a Blejac-hegységig	11 300	4,52	800 000
Magyarország	Bácska, Baranyai háromszög és a Mura-vidék	11 400 10 700	4,56	1 025 500 950 000
Olaszország	D-Szlovénia a Száváig; Horvát delnicei körzet Susakkal; Veglia/Krk és Rab szigetek; É-Dalmácia Splittel és a környező szigetekkel; Lissa, Curzola, Meleda szigetek; Cattarói-öböl	11 200	4,48	750 000
Szerb-Bánát	<i>Német közigazgatás alá kerül</i>	9 800	3,92	643 600
Montenegró	A szerb szandzsák Ny-i része (Priboj, Nova Varos, Prijepolje, Sjenica) Dalmácia legdélibb csücske – Petrovac	5 500	2,20	435 000
Összesen:		249 900		15 750 000

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 458., 460. o. és ROMSICS 1998, 237–238. o. alapján)

lakossal. Összesen 49 640 km² és 3,748 millió lakos, aminek megközelítően még a fele sem szláv (ukrán, orosz) etnikumú.¹⁶ A Szovjetunió a megszerzett Besszarábiát felosztja, Hotiny Észak-Bukovinával, a déli Budzsákkal és Balta környékével az USZSZK-hoz kerül,

egyvezések” következtében összterületéből (295 000 km²) 100 400 km²-t veszít, lakosságából pedig (13,538 millió) majdnem a felét.

1941 augusztusában a Szovjetuniótól visszaszerzi Trasznisztriát¹⁸ Odesszával.

4) A BALKÁN-HADJÁRAT

A háromhatalmi szövetség oldalán álló Magyarország, Románia és Bulgária után 1941. március 25-én Jugoszlávia is belép a szövetségbe, amiért cserébe ígéretet kap Szaloniki annektálására, vagyis az Égei-tengerre való kijutásra. Március 27-én viszont a Dušan Simović tábornok vezette szerb tisztiek sikeres államcsínyt hajtanak végre Belgrádban, felmondják a háromhatalmi szerződést, s a Szovjetunióhoz közelednek (1941. április 5-én szerződést kötnek). Németország a Szovjetunió elleni délnyugati szárny biztosítása végett, valamint a romániai kőolajmezők, a brit csapatok Krétán, Görögországban való megjelenése miatt úgy dönt, rendezzi balkáni pozícióit. A hadjárat megindításához ígéretekkel nyeri meg szövetségeseit:

- Olaszországnak Dalmáciát,
- Magyarországnak Bánátot, Horvátországot,
- Bulgáriának Macedóniát,
- ápr. 3-án az usztasáknak az önálló Horvátország létrehozását ígéri.

1941. április 6-án Németország és Olaszország megindítja seregeit Jugoszlávia ellen, ezzel indul el a Balkán-hadjárat („Marica” fedőnévvel). Április 17-én Jugoszlávia, 24-én pedig Görögország is kapitulál. A győztesek a 247 500 km²-nyi és 15,750 millió fős Jugoszláviát „darabokra szedik”. A hadjárat megkezdése után, április 10-én elismerik a Független Horvát Államot (NDH). Uralkodója a Savoyai-házból származó spoletói herceg lesz II. Tomiszláv néven, de a tényleges hatalom az Usztasát megalakító Ante Paveliæ poglaknyik (vezér) kezébe kerül (1941–45).

Nem osztják fel, de lényeges területi veszteségeket szenved 1939-es méretéhez képest Románia is. Az 1940-es döntések és „meg-

6. számú táblázat Románia területi veszteségei

Kihez kerül	Mikor	Milyen területek	Milyen nagyságú területet (km ²)	Mennyi lakossal
Szovjetunióhoz	1940. 06. 28. (ultimátum)	Besszarábia (44 400), Észak-Bukovina (5 000), Hartai terület (240)	49 640 50 760 ¹	3 748 100 3 915 000
Magyarországhoz	1940. 08. 30. (2. bécsi dönt.)	É-Erdély, É-Körös és Máramaros vidéke (43 600)	43 100	2 640 000 2 577 300
Bulgáriához	1940. 09. 07. (craiovai egyez.)	D-Dobruzsza	7 700	337 000
Összesen:			100 400	6 725 100

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 480. o. alapján)

7. számú táblázat Magyarország területi gyarapodása 1938–41 között

Kitől	Mikor	Milyen területeket szerzett meg	Milyen nagyságú területet (km ²)	Mennyi lakossal
Csehszlovákiától	1938. 09. 02.	Felvidék D-i része és Kárpátalja DNy-i része (11 100, 10 600) (1. bécsi dönt.)	11 900	869 300
	1939. 03. 18.	Kárpátalja maradék részét	12 200	496 000
Romániától	1940. 08. 30.	É-Erdély, É-Körös és Máramaros vidéke (43 600 km ²)	43 100	2 577 300 2 640 000
Jugoszláviától	1941. 04. 16.	Bácska, Baranyai háromszög és a Mura-vidék	11 400	1 025 500
Összesen:			786 000	4 968 100

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 486. o. alapján)

8. számú táblázat Bulgária területi gyarapodása 1940–41. (Pándi–225. t.)

Kitől	Mikor	Milyen területeket szerzett meg	Milyen nagyságú területet (km ²)	Mennyi lakossal
Romániától	1940. 09. 07.	D-Dobruzsai Quadrilatére Tuturkan és Balcik városokkal	7 700	337 000 320 000
Jugoszláviától	1941. 06. 04.	-Timoki sáv, K-Morávia Piroto, Vrajna, Caribrod és Boszilgrád városokkal; -szerb Vardari Macedónia legnagyobb részét: Egri/Kriva Palanka, Kumanovo, Skopje, Kacanik, Istip, veles, Prilep, Bitolja, Krusevo és Resen helységekkel; -Pirini Macedónia strumicai kiszögellését	28 000	950 000
Görögországtól		-Görög-Macedónia Strumától K-re eső területeit Seres, Drama, Kavalla városokkal; -Ny-Trákiát; -Thaszosz és Szamothraké szigeteket; -Lerin/florinai háromszöget Kis-Preszpa és a Vegoritida-tó között	17 800	800 000
Összesen:			53 500	2 087 000

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 488. o. alapján)

TERÜLETI GYARAPODÁST MEGÉLT ORSZÁGOK 1938-41 KÖZÖTT

Németországon és a Szovjetunióon kívül a fent jelzett időintervallumban területi gyarapodást ért el még Magyarország, Bulgária és Albánia.

A II. világháború után Bulgária mindent elveszít, kivéve a Dél-dobruzsai négyszöget.

Albánia területszerzése előtt 27 500 km² területű és 1 063 900 fő lakosú ország volt. 1943 szeptemberében az olasz kapituláció után az országot német csapatok szállják meg, s a háború után hódításait elveszíti.

A NÉMETORSZÁG ÁLTAL „ÁTSZABOTT” EURÓPA

A nagyszabású hadműveletek következtében 1942-re majdnem egész Európa versailles-i határát „átszabta” Németország. Hódításai legnagyobb kiterjedését 1942 nyarára éri el. É-D irányban Skandináviától a Földközi-tengerig és K–Ny irányban az Atlanti-óceántól Moszkváig¹⁹ övé minden. A Szovjetunióból 1,926 millió km²-t hódít meg.

Nagy-Németország ekkor 884 200 km² és 115 302 200 lakosa van. Német közigazgatás alá tartozik még: Ostland²⁰, Ukrajna, Norvégia, Belgium, Hollandia. Német okkupáció alá került Dánia, Franciaország, Horvátország, Szerbia és Görögország. Szövetségesei: Japán, Olaszország, Magyarország, Bulgária, Finnország, Románia, Szlovénia, Albánia, Nankingi Kína. A szövetség és a semlegesség között van – Spanyolország és Portugália. Semlegeséget hirdetett: Svédország, Svájc, Írország és Törökország. Ám a háborúban 1942/43 telén fordulat állt be²¹, és ez már egészen a háború végéig így is maradt.

1945. május 7-én Reimsben az amerikaiak előtt, majd másnap Berlin-Karlshorstban a német vezetést aláírja a feltétel nélküli kapitulációt.

Június 26-án megalakul az ENSZ.

Július 17-én összeült a potsdami konferencia, ahol Németország és Berlin – a békekötésig tartó – négy zónára való

osztásáról döntenek, valamint arról, hogy a kollektív bűnöség elve alapján a környező országokból (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia) ki kell telepíteni a német lakosságot. Megegyeznek a jóvátétel elvében.

Augusztus 2-án a békeszerződések előkészítésére létrehozzák a Külügyminiszterek Tanácsát. 1947. február 10-én Párizsban megkötik a békét Németország európai szövetségeseivel (Olaszország, Finnország, Magyarország, Románia, Bulgária).

9. számú táblázat

Albánia területi gyarapodása 1941-ben (Pándi-226. t.)

f) *Lengyelország* – az egész területe Ny-ra tolódik el. K-i határa Curzon-vonalra kerül. Megkapja K-Poroszországot, ám a Szovjetunió megkapja annak ÉK-i részét

Kitől	Mikor	Milyen területeket szerzett meg	Milyen nagyságú területet (km ²)	Mennyi lakossal
Jugoszláviától	1941. 04. 17.	-Montenegrótól Shkodrai-tó és a tengerpart közötti albánlakta sáv (Ulcin) és a tótól É-ra vékony sávot Podgoricától K-re, szintén jelentős albán etnikummal; -Szerbiától ÉK-en Koszovót (Pristinával) és Metohiját (Ipekkal), Ny-on Macedónia széles sávját Prizrentől Tetovón, Gostivaron és Kicevón át az Ohridi-tóig; -Nagy-Preszna körzetét (Resen és Ljubojno) + <i>Görögországtól Csamuriát (Pándi-330/a t.)</i>	14 900	761 000

(Forrás: saját szerkesztés PÁNDI 1997, 490. o. alapján)

10. számú táblázat

A szovjet hatalmi övezet 1940–48 között

ANNEKTÁLÁSOK			
Melyik évben	Melyik országtól	Mennyi területet (km ²)	Mennyi lakost (millió fő)
1940	Finnország részei	45 600	0,5
1940	Észtország	47 700	1,1
1940	Lettország	64 700	2,0
1940	Litvánia	59 600	3,0
1945	K-Poroszország részei	13 500	1,2
1945	Lengyelország részei	181 300	11,8
1945	Románia részei	50 200	3,7
1945	Csehszlovákia részei	12 700	0,7
Összesen:		433 300	24,0
KONTROLL ALATT			
1945	NDK	111 100	18,8
1945	Lengyelország	311 700	26,5
1946	Bulgária	110 800	7,2
1947	Magyarország	93 030	9,8
1948	Románia	237 200	16,1
1948	Csehszlovákia	127 900	12,3
Összesen:		991 730	90,7

(Forrás: Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A kelet–nyugat, észak–dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941–1991. Dialóg Campus Kiadó, Bp.–Pécs, 2001. 37. o.*)

KÖZTES-EURÓPA ORSZÁGAINAK TERÜLETI ALAKULÁSA

A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

a) *Finnország* – a szovjet–finn háborúban elveszített területeit nem kapja vissza, s így az 1939-es területéből 45 600 km²-t és kb. 0,5 millió főt veszít. Területe végül 338 100 km².

b) *Magyarország* – változatlanul helyreállítják a trianoni határokat, tehát 93 030 km² marad.

c) *Románia* – főleg a Szovjetunió és Magyarország felé vannak „félelmei”, de visszakapja Magyarországtól egész É-Erdélyt, ám a Szovjetuniótól Besszarábiát és É-Bukovinát nem, s végleg elveszíti D-Dobruzsát Bulgária javára. A két világháború közötti 295 000 km²-ből 57 500-at veszít el, így 237 500 km² marad.

d) *Bulgária* – a béke értelmében csak a dél-dobruzsai négyesöveget tarthatja meg. Területe 110 700 / 110 994 km² lesz.

e) *Albánia* – a háború alatt szerzett területeket elveszíti, egyedül a Poësti körzettel gyarapodik. Így lesz 28 748 km² a területe.

g) *Csehszlovákia* – területét a München előtti állapotában állítják vissza, egyedül Kárpátalját „adja át” 1945. jún. 25-én a Szovjetunióknak így területe 127 900 km² marad.

h) *Jugoszlávia* – hat tagállam föderációja lesz:
1) *Szlovéniát* a Dráva bán-ság alkotja, s 1954-ben tengeri kijáratot kap;
2) *Horvátországot* – a Szávai bán-ság és Dalmácia, s a Szerémségért megkapta a Baranyai háromszöget;
3) *Bosznia-Hercegovinát* az 1878-as berlini határai között állítják vissza (megtartja adriai kijáratát Neumnál, a hercegnovit viszont elveszíti Montenegró javára);
4) *Montenegró* – 1912-es területét kapja vissza;
5) *Szerbia* – Macedóniától eltekintve – 1919-es határait kapja vissza;
6) *Macedónia* – a Kacanik–Ristovec vonaltól D-re eső területen jön létre.

Autonóm terület lesz a Vajdaság és 1969-g Kosmet néven, Koszovó és Metohija.

Jugoszlávia teljes területi rendezése 1954-ben fejeződik

be, amikor felszámolják a Trieszt Szabad Területet, ami 1946–54 között A és B zónára volt osztva.²²

i) *Görögország* – mivel a győztesek oldalán fejezte be a háborút, ezért minden háború előtti és köztes veszteségét visszakapja, sőt az olasz béke értelmében megszerzi a 2 700 km² területű Dodekanészoszt is, így területe 131 957 km² lesz.

A háború legfőbb területi nyertese a Szovjetunió lett, mivel 433 300 km²-rel (és 24 millió lakossal) terjesztette ki nyugati határait.

A megszállási övezetek mentén megoszlik *Németország* és 1949-ben két német állam jön létre – NSZK és NDK. A német megosztás után Európa is két részre szakad – a Szovjetunió „holdudvarát” képező népi demokráciákra és a Ny-i demokráciák országaira. Ennek következtében alakul ki az ún. *vasfüggöny*, ami a két érdekszférát választja el egymástól.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya

történész, főiskolai tanár

FELHASZNÁLT IRODALOM:

FISCHER Ferenc: A megosztott világ. A kelet–nyugat, észak–dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai 1941–1991. Dialóg Campus Kiadó, Bp.–Pécs, 2001.

HARSÁNYI Iván: A második világháború kirobbanásáról folyó vitához 1. In. Egyenlítő, 2010/9.

HARSÁNYI Iván: A második világháború kirobbanásáról folyó vitához 2. In. Egyenlítő, 2010/10.

Köztes-Európa 1663–1993 (Térképgyűjtemény). Összeállította Pándi Lajos. Osiris Kiadó, Bp., 1997.

KEYNES, John Maynard: A békeszerződés gazdasági következményei. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa Könyvkiadó, Bp., 2000.

ORMOS Mária–MAJOROS István: Európa a nemzetközi küzdőtér. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945. Osiris Kiadó, Bp., 1998.

ROMSICS Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép-és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Bp., 1998.

Történelem IV. 1941–1990. Cégér Kiadó, Bp., 1994.

DURANDIN, Catherine: A román nép története. Maecenas. Bp., 1998.

JEGYZETEK:

¹ Köztes-Európa 1663–1993 (Térképgyűjtemény). Összeállította Pándi Lajos. Osiris Kiadó, Bp., 1997. 434. (a továbbiakban: Pándi 1997)

² Keynes, John Maynard: A békeszerződés gazdasági következményei. Robert Lekachman bevezető tanulmányával. Európa Könyvkiadó, Bp., 2000.

³ Harsányi Iván: A második világháború kirobbanásáról folyó vitához 1. In. Egyenlítő, 2010/9, 35. o.

⁴ Uo.

⁵ Harsányi Iván: A második világháború kirobbanásáról folyó vitához 2. In. Egyenlítő, 2010/10, 30. o.

⁶ 1938. március 14–18. között Avgusztin Volosin páter kikiáltja a független Kárpát-Ukrajnát, majd felajánlja Romániának. Ugyanekkor Magyarország bevonul a maradék Kárpátaljára.

⁷ A dőlt betűs számok a Pándi adatai (Pándi 1997, 434. o.), amelyek viszont nem adják meg a megfelelő területi és százaléki végösszeget.

⁸ Pándi 1997, 432. o.

⁹ Mivel ez német területnek számított, ezért nincs benne a területszerzés végösszegében.

¹⁰ Ezek az adatok sincsenek benne a végösszegben.

¹¹ Történelem IV. 1941–1990. Cégér Kiadó, Bp., 1994. 238. o.

¹² Ormos Mária–Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtér. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945. Osiris Kiadó, Bp., 1998. 408–409. o.

¹³ Pándi 1997, 454. o.

¹⁴ 1956. június 16-án azonban a szövetségi köztársaságot visszaminősítik autonómmá.

¹⁵ Pándi 1997, 516. o.

¹⁶ Pándi 1997, 480. o.

¹⁷ Durandin, Catherine: A román nép története. Maecenas. Bp., 1998. 288. o.

¹⁸ A Dnyeszter és a Déli-Bug között, ami úgy 49 700 km² volt

¹⁹ A Szovjetunióban a Leningrád–Tver–Moszkva–Rjazany–Voronyezs–Sztálingrád–Grozniy vonalig jut el legkeletebbre.

²⁰ Ez a balti országokat és Belorusszia egy részét egyesítő Reichkomissariat neve.

²¹ Sztálingrádnál és Kurszknál.

²² Az A zóna = 222 km² és kb. 300 000 fő, a B zóna = 528 000 km² és kb. 70 000 fő lakossal. Előbbit az angol–amerikai, utóbbit a jugoszláv csapatok ellenőrizték.

Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és a demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

A történelemoktatás lehetőségei és korlátai a középiskolákban

Azt az élményt szeretném megosztani Önökkel, miként ébredt rá a generációm arra, hogy a nemzeti identitástudatunk valahogy eltorzult, sőt maga a nemzet fogalma tisztázatlan a „marxista” történelememlékezésekben. Természetesen ezt, a történelmet is „megmagyarázó” politikai ideológiát, az ún. „dialektikus történelmi materializmust”, azaz a marxizmust az én generációm el kellett, hogy sajátítsa – ezt kellett, hogy tanulja-tanítsa, másképpen nem is állhattunk volna katedrára, sőt már az egyetem sem nyitotta volna meg előttünk a kapuit. Ezt a sok jelenlévő, fiatal hallgatóm kedvéért mondom, akik (szerencsére), már el sem tudják képzelni, miként működött a „szocialistának” nevezett rezsim diktatúrája az oktatás területén.

Bevallom, én lelkes híve voltam huszonevésen az általános emberi emancipációt követelő „osztályharcos” filozófiának, és ezen a világnézeten éppen az ütötte az első rést, hogy kezdő tanár koromban kirándultunk kollégáimmal Erdélybe, és megtapasztaltuk, milyen a magyar anyaállamtól sok ezer kilométerre magyarul beszélni... És ez 1973-ban egyáltalán nem volt mulatságos.

Beláttam, hogy az internacionalizmus nevében számtalan nemzeti identitást eltorzító intézkedés történt a „testvéri”, „szocialista” államokban. Az akkori Magyarországon kisebb volt a diktatúra szigora, de ne felejtjük el, hogy a 1920 óta Magyarország Európa egyetlen valóban csaknem 100%-ig homogén „nemzetállama”! Sokszor el is kell gondolkodnunk: vajon jó ez ne-

Tartalom

„Olyan lesz a jövő, mint amilyen a ma iskolája” – A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség közgyűlésén 2
Kerekasztal-beszélgetés a líceumok gondjairól..... 3
A Szülőföld Alap és a MEH kárpátaljai támogatáspolitikája a magyar nyelvű oktatás és nevelés terén 2005–2009 között..... 5
Visszapillantás – A nemzet napszamosai – anyanyelvi oktatásunk 1953–2000 között
A Magyar Kultúra Lovagja címet kapta Gönczy Sándor 22
Történelemtankönyvek a nemzetpolitika szolgálatában..... 23
Területi változások Köztes-Európában a második világháború „környékén”. 25
Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és a demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak? A történelemoktatás lehetőségei és korlátai a középiskolákban 31
Tanulók fogalomhasználata műelemzésekben 37

Időjárással kapcsolatos frazeológiai egységek Tivadarban 46
„Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni” A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben 47

KÖZOKTATÁS

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja

Főszerkesztő: Kovácsné Marton Erzsébet

A szerkesztőbizottság: Benedek Imre, ifj. Kántor József, Gulácsy Géza, Riskó Márta, Kész Barnabás

Tördelőszerkesztő: Fábrián Zoltán

Kiadja a KMPSZ megbízásából a PoliPrint Kft. 88000 Ungvár, Turgenyev u. 2.

Felelős kiadó: Orosz Ildikó

Fotók, illusztrációk: Kárpátinfo sajtószolgálat

Lapengedély száma: 3T N 5, Példányszám: 3000

Levelezési cím: 90202 Beregszász, O. Kobiljanszka u. 17. Tel.: (8-2-41)-4-32-59

web: www.kmpsuz.uz.ua e-mail: kmpsuz@azm.uz.ua

Megjelenik az SZÜLŐFÖLD ALAP TÁMOGATÁSÁVAL

A szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet a lapban megjelenő szerzői véleményekkel. A publikációkban közölt tényekért minden esetben a szerző viseli a felelősséget. A beérkező kéziratok közlésének és szerkesztésének jogát fenntartjuk, visszaküldésüket nem vállaljuk.